

RADOVI	Volumen 26	Broj 26	65 — 77	Zagreb, 1991.
--------	------------	---------	---------	---------------

UDK 911.3:312(497.13)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

OPĆE KRETANJE STANOVNIŠTVA KAO ODRAZ I POKAZATELJ SOCIJALNOGEOGRAFSKE DIFERENCIJACIJE LIKE

DANE PEJNOVIĆ

U radu su izložene značajke općeg kretanja stanovništva Like od 1857. do 1991. godine, u kontekstu historijskogeografskog razvoja regije. Poblize su razmotrene odrednice općeg kretanja stanovništva — migracije i prirodna dinamika u međupopisnom razdoblju 1961 — 1991, kao odraz i pokazatelj suvremene društvenogeografske devastacije promatranog prostora.

The General population trend as reflection and Indicator of Socio-geographical Differentiation of Lika

This article presents the characteristics of the general population trend of Lika from 1857 to 1991 in the context of the historical-geographical development of the region. The terms of general population trend — migration and natural dynamics are examined in more detail for the intercensus period between 1961 — 1991, as the reflection and indicator of contemporary socio-economic devastation.

Uvod

Kao prostrana krška zavala u sastavu Gorske Hrvatske i izrazito »rubna« regija, tj. međuprostor između glavnih životnih žarišta republike, Lika je tipičan a umnogome i ekstreman primjer negativnog socijalnogeografskog diferenciranja tzv. brdsko-planinskih područja Hrvatske i Jugoslavije. Prema pokazateljima suvremenog demografskog i ekonomsko-socijalnog razvoja, to

je, ukupno uzevši, najkriznija regija u republici. Na dubinu krize regionalnog razvoja upućuju podaci da je s manje od 70 % korigiranog narodnog dohotka po stanovniku u odnosu na prosjek republike to najslabije razvijena regija Hrvatske i jedina u kojoj sve općine spadaju u kategoriju privredno nedovoljno razvijenih (Z. Baletić, 1985). To, poznato je, ima svoj pandan i demografskom razvitku, pa s obzirom na opće kretanje stanovništva u međupo-

pisnom razdoblju 1981 — 1991. regija u cjelini i svih pet njezinih općina imaju obilježja eksodusnog prostora s trendom izumiranja.

U ovom će radu, s jedne strane, biti izložena obilježja općeg kretanja stanovništva Like od 1857. do 1991. godine, a s druge, kretanje ukupnog broja stanovnika i njegovih sastavnica — migracija i prirodnog kretanja u pet ličkih općina u međupopisnim razdobljima 1961 — 71, 1971 — 81. i 1981 — 91. Pritom valja napomenuti da su iskazani pokazatelji ovdje prije svega tretirani kao indikatori za smjer i intenzitet socijalnogeografskih procesa. Drugim riječima, interpretirani su kao svojevrsni provodni elementi između obilježja društveno-gospodarskog razvoja, kao nedvojbeno glavnog uzroka negativnih procesa, i socijalnogeografskog diferenciranja, kao njihove neposredne posljedice.

Teorijsko-metodološke napomene

Naznačena krizna obilježja suvremenog razvoja Like posljedica su kompleksne uzročno-posljedične međuzavisnosti kontinuiranog zaostajanja u ekonomskosocijalnom razvoju i dugotrajne emigracije stanovništva. Naime, kao što su ekonomski i socijalni činioci bili i jesu glavni neposredan uzrok iseljavanja iz ovog prostora, tako se i vremenski duga a povremeno i veoma intenzivna emigracija povratno odrazila na njegov demografski i ekonomsko-socijalni razvoj. Taj je utjecaj direktan (odljev radno i reproduktivno najsposobnijih kontingenata stanovništva) i indirektan (negativne kvalitativne promjene struktura, tj. slabljenje biološke, obrazovne i socio-ekonomske strukture stanovništva).

S obzirom na takvu uvjetovanost emigracije, tu mehaničku komponentu ukupnog kretanja stanovništva najprimjerenije je obrazložiti u okviru metodološkog obrasca potisnih (»Push«) i privlačnih (»Pull«) činilaca (M. Friganović, 1984). Kao glavne potisne činioce iseljavanja iz Like moguće je naznačiti sljedeće: reljefnu izdvojenost i tim uzrokovano doskorašnju slabiju prometnu povezanost regije, agrarnu prenaseľjenost uvjetovanu oskudicom obradivih površina na dominirajućoj krškoj podlozi te sporu i nedovoljnu ekonomsko-socijalnu integritetnost u širi prostor, što ima za posljedicu postojano zaostajanje u razvoju za vodećim životnim žarištima republike, između kojih se regija nalazi. Drugi pol toga iseljeničkog mehanizma bili su privlačni činioci, koje je u najširem značenju moguće determinirati kao gravitacijsku snagu prostora s dinamičnijim razvojem. Istosmjerno djelovanje tih činilaca kumulativno se očituje u vremenski promjenljivom intenzitetu emigracije iz prostora istraživanja.

Druga sastavna komponenta ukupnog kretanja stanovništva — prirodna dinamika, u znatnoj je mjeri, pored emigracijom, određena i dosegnutim stupnjem općedruštvenog, a posebno gospodarskog razvoja. Sukladno tome, prirodno kretanje stanovništva Like u promatranom razdoblju najopravdanije je obrazložiti teorijom demografske tranzicije, koja se temelji na stanovištu o etapnom modelu razvitka stanovništva. Klasifikacija na pojedine razvojne etape i podetape vrši se na bazi odnosa koji se u prirodnom kretanju uspostavljaju između stope nataliteta i mortaliteta, a ti su odnosi rezultat uzročno-posljedi-

čnih veza između demografskih i ekonomsko-socijalnih struktura¹.

Na osnovi usporedbe popisom utvrđenog broja stanovnika i njegova prirodnog kretanja u završnom dijelu rada izvršena je klasifikacija općeg kretanja stanovništva u općinama Like, odnosno regiji u cjelini, u međupopisnim razdobljima 1961 — 71, 1971 — 81, i 1981 — 91. Pritom je korištena tipizacija M. Friganovića i P. Pavića (1973) koja predstavlja jedan od najrelevantnijih sintetičkih pokazatelja općeg kretanja stanovništva².

¹ U okviru ovoga teorijskog modela izdvojene su tri osnovne etape demografskog razvitka s karakterističnim obilježjima prirodnog kretanja stanovništva:

1. Predtranzicijska etapa (Visoke stope nataliteta i mortaliteta. Visoka ili nulta stopa prirodnog prirasta).
2. Etapa demografske tranzicije (Duboki preobražaj u komponentama prirodnog kretanja stanovništva).
  - a) podetapa rane tranzicije (Visoke i stagnantne stope nataliteta. Stope mortaliteta u jakom padu. Stope prirasta u ekspanziji).
  - b) centralna tranzicijska podetapa (Započinje pad nataliteta. Smanjivanje stope mortaliteta. Stopa prirasta započinje lagano padati).
  - c) podetapa kasne tranzicije (Stopa mortaliteta stagnira na niskoj razini. Stopa nataliteta još lagano pada. Stopa prirasta se smanjuje).
3. Posttranzicijska etapa (Niske stope mortaliteta. Niske stope nataliteta. Približno nulti prirodni prirast).

(Prema: A. Wertheimer-Baletić, 1982; 80)

² U okviru ove tipizacije izdvojeno je osam tipova općeg kretanja stanovništva — četiri eksodusna (E) i četiri imigracijska (I) tipa:

Eksodusni tipovi

E₁ — Eksodusni tip s trendom emigracije.

Prirodno kretanje negativno. Popisom ustanovljeno kretanje pozitivno. Stopa prirodnog prirasta veća od stope popisom ustanovljenog povećanja.

E₂ — Eksodusni tip s trendom depopulacije.

Prirodno kretanje pozitivno. Popisom ustanovljeno kretanje negativno. Stopa prirodnog prirasta veća od stope popisom ustanovljenog smanjenja.

E₃ — Eksodusni tip s trendom izrazite depopulacije.

Prirodno kretanje pozitivno. Popisom ustanovljeno kretanje negativno. Stopa prirodnog prirasta manja od stope popisom ustanovljenog smanjenja.

E₄ — Eksodusni tip s trendom izumiranja.

Prirodno kretanje negativno. Popisom ustanovljeno kretanje negativno. Stopa prirodnog pada manja od stope popisom ustanovljenog smanjenja.

E₁—E₄ — Negativna migracijska bilanca relativno različitog intenziteta.

Imigracijski tipovi

I₁ — Imigracijski tip s trendom ekspanzije imigracijom.

Prirodno kretanje pozitivno. Popisom ustanovljeno kretanje pozitivno. Stopa popisom ustanovljenog povećanja veća od stope prirodnog prirasta.

I₂ — Imigracijski tip s trendom regeneracije imigracijom.

Prirodno kretanje negativno. Popisom ustanovljeno kretanje pozitivno. Stopa popisom ustanovljenog povećanja veća od stope prirodnog pada.

I₃ — Imigracijski tip s trendom slabe regeneracije imigracijom.

Prirodno kretanje negativno. Popisom ustanovljeno kretanje pozitivno. Stopa popisom ustanovljenog povećanja manja od stope prirodnog pada.

I₄ — Imigracijski tip s trendom veoma slabe regeneracije imigracijom.

I₁—I₄ — Pozitivna migracijska bilanca relativno različitog intenziteta.

(Prema: Friganović, M., Pavić, P., 1973; 22)

Pored korištenja sekundarnih izvora, istraživanje se u prvom redu temelji na analizi statističkih podataka; rezultata popisa stanovništva za odnosne godine i podataka o prirodnom kretanju iz dokumentacije Republičkog zavoda za statistiku. Budući da još nisu objavljeni definitivni rezultati popisa stanovništva 1991. godine, u radu su korišteni prvi rezultati toga popisa. Također, zbog nepubliciranih podataka o natalitetu, mortalitetu i prirodnom prirastu u 1991. godini, interpolacijom su dopunjene njihove vrijednosti, što je omogućilo analizu mehaničkoga i prirodnog kretanja stanovništva u općinama Like i u posljednjem međupopisnom razdoblju.

Na kraju treba istaknuti da su prvi rezultati popisa stanovništva 1991. godine dali neočekivan i teško vjerojatan podatak o broju stanovnika u općini Gračac. To je moguće objasniti neregularnim političko-sigurnosnim uvjetima u vrijeme popisa, zbog čega su podaci za neke mjesne zajednice općina Gospić i Gračac uzeti iz 1981. godine. No, to ni izdaleka ne objašnjava osjetno velika odstupanja od očekivanih vrijednosti u općini Gračac. Unatoč iskazanoj rezervi u pogledu vjerodostojnosti tih podataka, svi korišteni podaci u radu dosljedno su preuzeti i interpretirani u skladu s rezultatima popisa.

Analiza

1. Osnove demogeografskog razvoja Like u razdoblju 1857 — 1991.

U historijskogeografskom razvoju Like moguće je izdvojiti dvije osnovne etape: stariji period (dis-

kontinuiteta naseljenosti od primarnog prethistorijskog naseljavanja do početka 16. stoljeća i mlađi period kontinuiteta naseljenosti od kraja 17. odn. početka 18. stoljeća. Za postojeću strukturu naseljenosti u regiji (mreža naselja i etnički sastav) relevantna je ta sekundarna kolonizacija u postturskom periodu (D. Pejnović, 1991).

Prvu etapu toga mlađeg demografskog razvoja u regiji moguće je pratiti u okviru vojnokrajiškog razdoblja, od početka 18. st. do 70-ih godina prošlog stoljeća. U osnovi, karakterizira je kontinuirani porast broja stanovnika, određen uglavnom visokim prirastom, kao rezultantom oscilirajućih stopa nataliteta i mortaliteta na visokoj razini. Takve vrijednosti komponenti prirodnog kretanja odgovaraju pretranzicijskoj etapi demografskog razvitka.

Nesklad između ograničenih potencijala krške prirodne osnove i rastućeg broja stanovnika postupno se sve više očitovao u problemu prehrambene pasive (»pasivni krajevi«). Zbog toga je već od početka 18. st. započelo sporadično iseljavanje stanovništva, uglavnom u ravničarski panonski prostor, i ono se manje-više nastavilo do kraja vojnokrajiškog razdoblja. Teške opće prilike dijelom su ublažene životom krajišnika u porodičnim zadrugama. Kao posjedovne jedinice i specifične ekonomsko-socijalne zajednice vojničkog tipa, one su najlakše mogle izvršavati raznovrsne lične obveze i novčana davanja. Između ostaloga i stoga im je vojna uprava poklanjala veliku pažnju. S tim u vezi, početkom 19. st. i neposredno je zakonski regulirala život kućnih zadruga, s namjerom ograničavanja njihovih dioba i parcelacije posjeda.

Razvojačenjem Krajine 1871. g. i reintegracijom vojnokrajiškog teritorija u sastav civilne Hrvatske, tijekom 70-ih godina započinje nova etapa historijskogeografskog razvoja Like. Popuštanje vojničke stege u uvjetima kriznih obilježja ekonomsko-socijalnog razvoja rezultiralo je velikim valom iseljavanja u ravničarske dijelove zemlje. Velika emigracija, ratovi i bolesti uzrokovali su da je u pojedinim godinama tijekom 70-ih smrtnost nadmašivala broj živorođenih.³

Takvo kretanje dovelo je do prvoga ali značajnog smanjenja broja stanovnika u međupopisnom periodu 1869—1880 (—7,8 %). Unatoč jakim rušilačkim činiocima, od sredine 70-ih do sredine 80-ih godina prošlog stoljeća došlo je do osjetnog pada stope mortaliteta (s prosječno 34,9 ‰ u razdoblju 1874—1878. na 25,2 ‰ u periodu 1879—1883). Budući da se stopa nataliteta i dalje zadržala na visokoj vrijednosti oko 40 ‰, to je rezultiralo visokim prirastom. Takve vrijednosti prirodnog kretanja stanovništva odgovaraju početnoj etapi demografskog preobražaja, tj. podetapi rane tranzicije (slika 1).

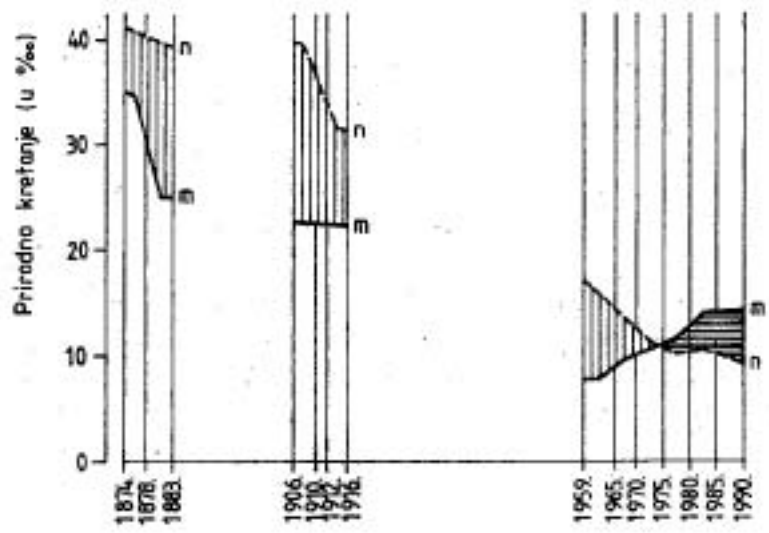
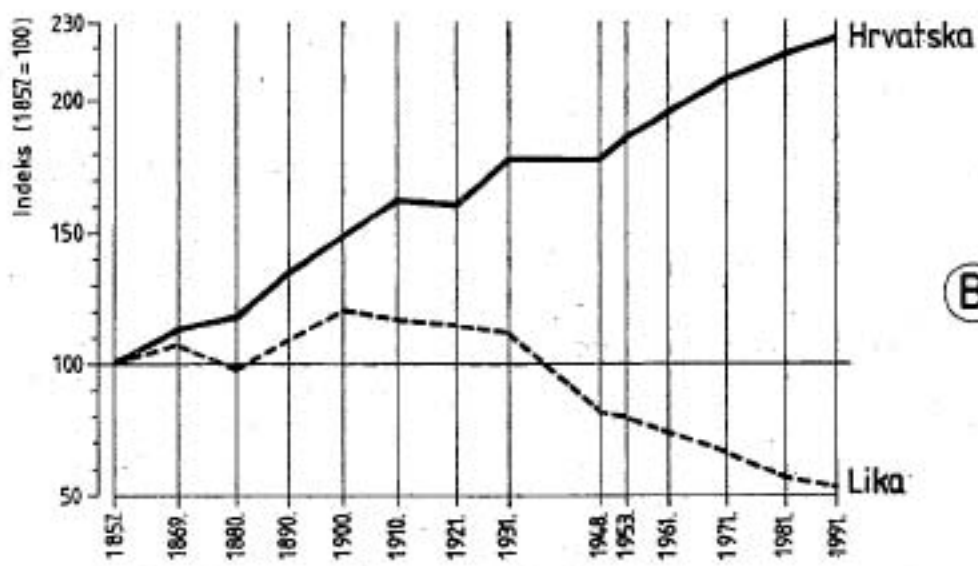
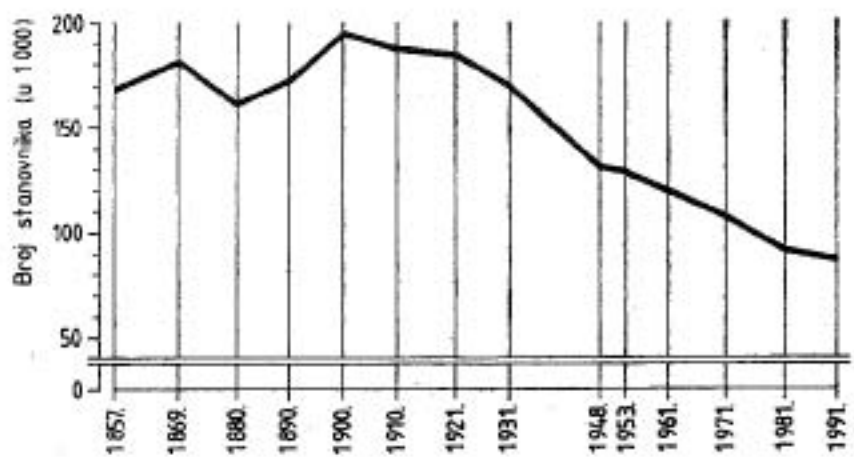
U uvjetima velike ekonomske krize, koja je trajala od kraja 70-ih do sredine 90-ih godina. 19. stoljeća (R. Bičanić, 1937) i tako krajnje neracionalne prirodne reprodukcije, jedini izlaz bilo je dalje iseljavanje stanovništva. U takvim prilikama pokrenut je velik val prekomorske emigracije u koji su se Ličani zaronili i u velikom broju uključili. Najveći val tog iseljavanja zabilje-

žen je krajem prošlog i u prvim desetljećima 20. stoljeća, a od prvog svjetskog rata odlaženje je poprimilo karakter pravog bježanja (egzodus).

Razumljivo je stoga da se odljev tako značajnog kontingenta stanovništva odrazio ne samo na kretanje ukupnog broja već i na prirodno kretanje stanovništva. U prilog tome govori i podatak da je kretanje broja stanovnika Like posljednja dva desetljeća prošlog stoljeća još uvijek imalo uzlaznu putanju, dosegnuvši svoj maksimum 1900. godine sa 193.460 stanovnika (to je bilo 6,1 % od tadašnjeg stanovništva Hrvatske, prema današnjih 1,8 %). Onda se broj stanovnika regije kontinuirano smanjuje, da bi se do početka 90-ih godina. 20. stoljeća spustio na svega 44 % od njihova broja na prijelazu stoljeća. Pored iseljavanja, opadanje broja stanovnika u prvom desetljeću ovog stoljeća i do prvoga svjetskog rata također je posljedica smanjenoga prirodnog prirasta, uzrokovanog netom započetim smanjivanjem stopa nataliteta. To, drugim riječima, znači da je razvitak stanovništva regije u tom razdoblju ušao u centralnu podetapu demografskog prijelaza.

U periodu između dva rata prekomorske migracije su oslabile (restriksijska imigracijska politika SAD) ali se s promjenljivim intenzitetom i odredištem (veće značenje dobiva iseljavanje u Latinsku Ameriku i odlazak na rad u zemlje Zapadne Europe) iseljavanje nastavilo sve do drugoga svjetskog rata. U tom periodu ponovno relativno jača unutrašnja emigracija (odlazak na sezonske radove diljem Jugoslavije). Na težinu ekonomsko-socijalnih prilika u međuratnom razdoblju upućuje podatak da je 1931. g.

³ Tako je, primjerice, 1875. godine u Lici zabilježen prirodni pad od —4,2 ‰, a 1877. od —1,0 ‰ (Kesić, Luković, Stipetiš, 1973; 496)

crta: I. RENDULIĆ

89,3 % od ukupnog stanovništva regije još živjelo od poljoprivrede i da je čak 60 965 ili 38,6 % ukupnog broja poljoprivrednika predstavljalo višak u odnosu na njezine raspoložive agrarne potencijale (R. Bićanić, 1937). U neznatnom boljim prilikama dočekan je i početak drugog svjetskog rata.

Poslijeratno razdoblje razvoja Like, kao i zemlje u cjelini, obilježeno je radikalnim društveno-ekonomskim preobražajem, praćenim brzim socijalnogeografskim procesima: deagrarizacijom i industrijalizacijom. Zbog zatečenih i naknadno stvorenih razlika u stupnju razvijenosti, ta socijalno-prostorna pokretljivost bila je prostorno i vremenski veoma neujednačena. Od poželjnoga i usmjeravanoga prostornog preraspmještaja stanovništva, procesi su sve više poprimali stihijski karakter i do početka 90-ih godina dosegli kulminaciju u tipičnim problemima prevelike koncentracije i depopulaciji najvećeg dijela republičkog teritorija.

Prvim poslijeratnim popisom 1948. g. u Lici je registrirano za 48 302 ili čak 26,8 % manje stanovnika nego 1931. godine. Oko 21 427 ili 44,4 % od tog broja otpada na ratne gubitke, potom po efektovima slijedi agrarna kolonizacija u ravničarske krajeve, u prvom redu Vojvodinu, te raseljavanje i iseljavanje iz različitih razloga.

Zbog sporijeg općeg razvoja, a posebno zaostajanja sekundarnog i

tercijarnog sektora djelatnosti u odnosu na brzinu i potrebe socijalnog prestrukturiranja poljoprivrednika, emigracija je osnovni oblik prostorne pokretljivosti stanovništva regije i tijekom cijeloga poslijeratnog razdoblja. Iseljavanje je posebno intenzivno od početka 60-ih godina, povezano s ubrzanom socijalnogeografskom polarizacijom u republici (urbanizacija, litoralizacija) i upravo započetim (legaliziranim) zapošljavanjem u inozemstvu. Rezultat toga je da je tijekom 60-ih i 70-ih godina iseljavanje iz Like poprimilo obilježja pravog eksodusa. U prilog takvoj ocjeni govori podatak da je od početka 60-ih do početka 80-ih godina iz Like iselilo više od 36 000 stanovnika, što je više od 30 % od ukupnog broja stanovnika regije 1961. godine.

Takav eksodus ostavio je duboke tragove u prirodnom kretanju i strukturama stanovništva. Rezultat toga je današnje potpuno krizno stanje — demografsko i ekonomsko-socijalno. Već od sredine 70-ih godina regija bilježi prirodni pad sa sve većim negativnim intenzitetom. No budući da je prirodno kretanje u međupopisnom razdoblju 1971—1981. ipak zadržalo pozitivan predznak, s obzirom na opće kretanje stanovništva i u ovom periodu zadržava obilježja eksodusnog prostora s trendom izrazite depopulacije.

U posljednjem međupopisnom razdoblju, 1981—1991, zabilježena je apsolutno i relativno manja depo-

Sl. 1. Kretanje broja stanovnika Like 1857—1991 (A), usporedni prikaz indeksa promjene broja stanovnika Like i Hrvatske (B) i prirodno kretanje stanovništva Like 1874—1990. (C).

Fig. 1. Change in the number of inhabitants of Lika 1857—1991. (A) Compared indexes of the population change of Lika and Croatia (B) and natural population growth of Lika 1874—1990 (C).

pulacija nego 60-ih i 70-ih godina. No to se uglavnom moglo i očekivati s obzirom na oslabljenu dobnu strukturu regije (staro stanovništvo) kao i krizna obilježja društveno-gospodarskog razvoja zemlje 80-ih godina, zbog čega je oslabljena privlačna snaga polarizacijskih centara. Također su se nastavile nepovoljne tendencije u prirodnom kretanju pa je u tom međupopisnom periodu prvi put zabilježen prirodni pad, i to s visokom negativnom stopom od $-3,6\%$. Na taj način opće kretanje stanovništva poprimilo je obilježja eksodusnog tipa s trendom izumiranja. Dodamo li tome i dalje zaostajanje u društveno-ekonomskom razvoju republike (kao posljedica negativnih promjena u demografskim i socio-ekonomskim strukturama), opravdano je zaključiti da se budući regionalni razvoj Like nalazi u gotovo beznadnoj situaciji.

2. Značajke općeg kretanja stanovništva u općinama Like u razdoblju 1961 — 1991.

Podrobnija analiza kretanja broja stanovnika te prirodne i mehaničke dinamike u općinama Like od početka 60-ih godina još transparentnije potvrđuje međuzavisnost demografskog i ekonomsko-socijalnog razvoja (tablica 1).

U međupopisnom razdoblju 1961 — 71. općine istočne Like (Gračac, Donji Lapac i Titova Korenica) zabilježile su osjetno veću stopu emigracije i depopulacije od onih u zapadnom dijelu regije (Gospić, Otočac). Iskazane razlike neposredno odražavaju različit stupanj društveno-gospodarske razvijenosti tih dviju prostornih cjelina tijekom 60-ih godina. Naime, u petogodiš-

njem planskom razdoblju 1966 — 70. u kategoriji privredno nedovoljno razvijenih općina nalazile su se samo općine istočne Like (Z. Baletić, 1985). To je u prvom redu posljedica još neizgrađene prometne infrastrukture u tom dijelu regije, odnosno činjenice što se, uz željeznički, i glavina cestovnog tranzita u tom razdoblju odvijala podvelebitskom trasom, s težištem na Srednjoj Lici. No, naznačene razlike u demogospodarskom razvoju između istočnog i zapadnog dijela regije nisu se bitnije odražavale na opće kretanje stanovništva pa svih pet ličkih općina još pripadaju tipu eksodusnog prostora s trendom izrazite depopulacije (slika 2).

Krajem 60-ih i do sredine 70-ih godina kompletirana je cestovna mreža u regiji, pa je tranzitni promet sjever — jug dislociran na čak četiri uzdužne prometnice. To se izravno odrazilo na promjenu značenja pojedinih njezinih manjih prostornih cjelina, odnosno na smanjenje razlika u razvijenosti među općinama u međupopisnom razdoblju 1971 — 81. Tako je, primjerice, u privredno nerazvijene u periodu 1971 — 76. uključena i općina Otočac, a nakon 1977. godine još i općina Gospić. Na taj se način Lika otada izdvojila kao jedina regija u Hrvatskoj u kojoj se sve općine nalaze u kategoriji nedovoljno razvijenih.

Nasuprot relativnom opadanju značenja Gacke i Srednje Like, rješanjem plitvičkoga prometnog čvora i trasiranjem tzv. Ličke cestovne magistrale apsolutno je i relativno porasla važnost krbavskog prostora u sklopu regije. Izmijenjeno stanje očituje se i u demografskom kretanju; tako su se općine Gospić i Titova Korenica u međupopisnom raz-

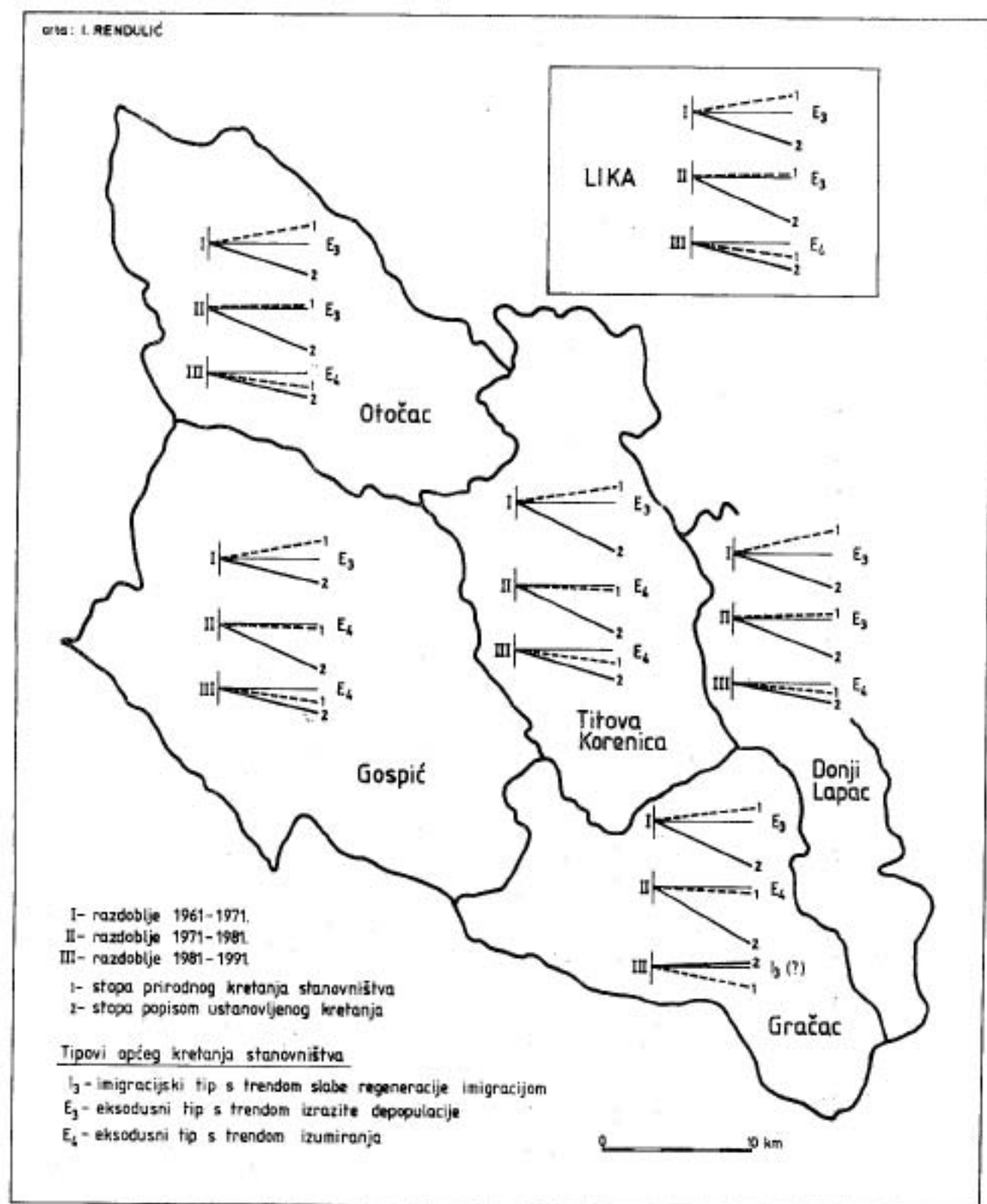

Tablica 1. Indikatori demogeografskog razvoja u općinama Like 1961—1991.
 Tab. 1. Indicators of demographical development in communes of Lika 1961—1991.

Br. Općina	Broj stanovnika						Gustoća naseljenosti (st./km ²)						Promjena broja stanovnika							
	1961.		1971.		1981.		1961.		1971.		1981.		1961—71.		1971—81.		1981—91.		1961—1991.	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
1. Donji Lapac	10 727	(7,2)	9 609	(8,4)	8 447	(8,0)	17,7	15,9	13,9	13,2	— 1 118	(-10,4)	— 1 162	(-12,1)	— 399	(-4,7)	— 2 679	(-25,0)		
2. Gospić	40 173	(6,0)	37 383	(-0,1)	31 263	(-1,7)	24,0	22,3	18,7	17,5	— 2 790	(-6,9)	— 6 120	(-16,4)	— 1 971	(-6,3)	— 10 881	(-27,1)		
3. Gračac	17 586	(5,1)	14 819	(-1,5)	11 863	(-1,2)	17,3	14,6	11,7	12,0	— 2 767	(-15,7)	— 2 956	(-19,9)	298	(2,5)	— 5 425	(-30,8)		
4. Otočac	33 479	(6,5)	30 579	(-0,9)	26 502	(-1,2)	30,0	27,4	23,7	22,2	— 2 900	(-8,7)	— 4 077	(-13,4)	— 1 714	(-6,5)	— 8 691	(-26,0)		
5. Titova Korenica	17 266	(5,0)	14 637	(-1,5)	12 261	(-1,2)	15,0	12,7	10,7	9,8	— 2 629	(-16,2)	— 2 376	(-16,2)	— 969	(-7,9)	— 5 974	(-34,6)		
6. Lika	119 231	(6,0)	107 027	(-1,0)	90 336	(-1,7)	21,4	19,2	16,2	15,4	— 12 204	(-10,2)	— 16 691	(-15,6)	— 4 755	(-5,3)	— 33 650	(-28,2)		

Br. Općina	Ukupni prirodni prirast						Migracijska bilanca									
	1961—71.		1971—81.		1981—91.		1961—71.		1971—81.		1981—91.					
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%				
1. Donji Lapac	771	(7,2)	132	(1,4)	— 232	(-2,7)	671	(6,2)	— 1 889	(-17,6)	— 1 294	(-13,5)	— 167	(-2,0)	— 3 350	(-31,2)
2. Gospić	2 399	(6,0)	— 50	(-0,1)	— 1 218	(-3,9)	1 131	(2,8)	— 5 189	(-12,9)	— 6 070	(-16,2)	— 753	(-2,4)	— 12 012	(-29,9)
3. Gračac	894	(5,1)	— 99	(-0,7)	— 466	(-3,9)	329	(1,9)	— 3 661	(-20,8)	— 2 837	(-19,2)	764	(6,4)	— 5 754	(-32,7)
4. Otočac	2 168	(6,5)	206	(0,7)	— 924	(-3,5)	1 450	(4,3)	— 5 068	(-15,1)	— 4 283	(-12,6)	— 790	(-3,0)	— 10 141	(-30,3)
5. Titova Korenica	868	(5,0)	— 152	(-1,0)	— 418	(-3,4)	298	(1,7)	— 3 497	(-20,3)	— 2 224	(-15,2)	— 551	(-4,5)	— 6 272	(-36,3)
6. Lika	7 100	(6,0)	37	(0,0)	— 3 258	(-3,6)	3 879	(3,3)	— 19 304	(-16,2)	— 16 728	(-15,6)	— 1 497	(-1,7)	— 37 529	(-31,5)

Sl. 2. Tipovi općeg kretanja stanovništva u općinama Like u razdoblju 1961—91.

Fig. 2. Types of the general population trend in communes of Lika 1961—1991.

doblju 1971 — 81. gotovo izjednačile po stopi depopulacije dok je, što je posebno indikativno, gopićka općina zabilježila veću negativnu stopu migracijske bilance. Također je relevantno napomenuti da su sve općine Like, izuzev Donjeg Lapca, u promatranom periodu bilježile prirodni pad. To znači da su s obzirom na opće kretanje stanovništva imale obilježja eksodusnog prostora s trendom izumiranja.

U posljednjem međupopisnom razdoblju, 1981 — 91, u svih pet općina, odnosno mezoregionalnih cjelina Like, evidentan je porast intenziteta negativnih procesa iz prethodnog razdoblja. Prirodni pad stanovništva također je registriran i u općini Donji Lapac pa, sukladno tome, opće kretanje stanovništva u svim općinama, izuzev spornu općinu Gračac, ima obilježja eksodusnog tipa s trendom izumiranja.

Druga je bitna karakteristika intraregionalnog razvoja tijekom 80-ih da u tom razdoblju istočna Lika prvi put bilježi viši stupanj društveno-gospodarskog razvoja od zapadnog dijela regije. Pritom, međutim, iznenađuje što se radi o razmjerno velikoj razlici — 81,7% u istočnoj, prema 63,5 % korigiranog narodnog dohotka po stanovniku od republičkog prosjeka, u zapadnoj Lici. Ma koliko da je to odraz dinamičnijega gospodarskog razvoja u općinama Donji Lapac, Gračac i Titova Korenica, navedeni pokazatelji podjednako upućuju na intenzitet socijalnogeografskog diferenciranja, gotovo bi se moglo reći devastacije, područja općina Gospić i Otočac u suvremenom razdoblju.

Na kraju ćemo dati još kraći osvrt na osporene rezultate popisa stanovništva 1991. godine u općini Gra-

čac. Ako bi se nekritički prihvatio iskazani porast broja stanovnika u posljednjem međupopisnom razdoblju, tada bi opće kretanje stanovništva u toj općini imalo obilježja imigracijskog tipa s trendom slabe regeneracije imigracijom. Međutim, pokazatelji o mehaničkom i prirodnom kretanju u razdoblju 1961 — 81 (v. tablicu!) ozbiljno dovode u sumnju registrirani porast broja stanovnika između 1981. i 1991. godine. Naime, kao što je vidljivo, općina Gračac bilježi najveću negativnu stopu migracijske bilance a isto tako i stopu prirodnog pada među općinama Like u prethodnom dvadesetogodišnjem razdoblju. Dodamo li tome da joj je i dosegnuti stupanj ekonomsko-socijalne razvijenosti 1983. godine bio ispod prosjeka za regiju (63,2 % u općini Gračac, prema 70 % od republičkog prosjeka korigiranoga narodnog dohotka po stanovniku u Lici), opravdano je zaključiti da se radi o tendencioznom iskazivanju popisnih podataka, odnosno o pokušaju manipulacije s pokazateljima o kretanju broja stanovnika u toj općini.

Rezultati istraživanja

Za historijskogeografski razvoj Like relevantan je period sekundarne kolonizacije od kraja 17. odn. početka 18. stoljeća. Prvo razdoblje razvitka stanovništva, od početka 18. stoljeća do 70-ih godina prošlog stoljeća ima tipska obilježja predtranzicijske etape demografskog razvitka. Od sredine 70-ih do sredine 80-ih godina 19. stoljeća razvoj stanovništva regije ulazi u podetapu rane tranzicije a uoči prvoga svjetskog rata u centralnu podetapu demografskog prijelaza.

Rušilački činioci i, posebno, veliki odljev stanovništva emigracijom iz toga agrarno prenaseljenog prostora već su potkraj prošlog stoljeća uzrokovali poremetnju stopa prirasta stanovništva. Manje ili više intenzivno iseljavanje osnovni je oblik pokretljivosti stanovništva do najnovijeg doba, što ima za posljedicu kontinuiranu depopulaciju regije od početka 20. stoljeća. Rezultat je takvog kretanja da sve do početka 60-ih godina opće kretanje stanovništva Like ima značajke eksodusnog tipa s trendom depopulacije (E_2), u razdoblju 1961 — 81.

poprima obilježja eksodusnog tipa s trendom izrazite depopulacije (E_3), a u međupopisnom razdoblju 1981 — 91. eksodusnog tipa s trendom izumiranja (E_4).

Analiza međuzavisnosti općeg kretanja stanovništva i društveno-gospodarskog razvoja po općinama regije u razdoblju 1961 — 91. u osnovi pokazuje nepovoljnije procese u općinama istočne Like 60-ih godina, postupno izjednačavanje njihova negativnog intenziteta među općinama 70-ih te istaknuto nepovoljnija kretanja u općinama zapadnog dijela regije tijekom 80-ih godina.

Literatura i izvori

I. Izvori

1. Kesić, B., Luković G., Stjepetić, V. (1973): Kretanje stanovništva i životnih događaja u Lici od 1857. do 1971. godine. Lika u prošlosti i sadašnjosti, Zbornik 5, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac.
2. Popis stanovništva 1961, 1971. i 1981. Savezni zavod za statistiku, Beograd.
3. Popis stanovništva 1991. Prvi rezultati za republiku i po općinama. Republički zavod za statistiku, Zagreb.
4. Saopćenja Republičkog zavoda za statistiku SRH, Zagreb. Prirodni priraštaj 1961—1967.
5. Dokumentacija Republičkog zavoda za statistiku SRH, Zagreb. Prirodno kretanje stanovništva 1968—1988.
6. Saopćenje Republičkog zavoda za statistiku SRH, Zagreb. Prirodno kretanje stanovništva 1989—1990. po općinama.

II. Literatura

1. Baletić, Z. (1985): Razvoj privredno nedovoljno razvijenih krajeva Hrvatske. Ekonomski institut, Zagreb.
2. Friganović, M., Pavić, P. (1973): Uzroci i posljedice demografskih promjena u SR Hrvatskoj 1961—1971. Institut za društvena istraživanja, Zagreb.
3. Friganović, M. (1984): Egzodusna područja, (ne)razvijenost i populacijska politika u SR Hrvatskoj. Radovi, 19. Geografski odjel PMF-a, Zagreb.
4. Pejnović, D. (1991): Promjene etničke strukture istočne Like. Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske. Savez geografskih društava Hrvatske. Posebna izdanja, sv. 8. Zagreb.
5. Wertheimer-Baletić, A. (1982): Demografija. Stanovništvo i ekonomski razvitak. Informator, Zagreb.

Summary

THE GENERAL POPULATION TREND AS REFLECTION AND INDICATOR OF SOCIO-GEOGRAPHICAL DIFFERENTIATION OF LIKA

by

Dane Pejnović

The period of secondary colonisation at the end of the 17th and at the beginning of the 18th century is relevant one for the historical-geographical development of Lika. The beginning of the population development, from the beginning of 18th century until the seventies of the last century, has the typical features of pre-transitional stage of demographic evolution. From the middle of the seventies until the middle of the eighties of the 19th century the population development enters into the sub-stage of the early transition. On the eve of the First World War it enters into the central sub-stage of the demographic transition.

At the end of the last century, destructive factors and particularly a great outflow of inhabitants, by emigration, from this overpopulated agrarian area caused the disturbance of the natural increase rates. More or

less intensive emigration from the beginning of the 20th century until the contemporary period caused the continued depopulation of the region. As a result, the general population trend of Lika, until the sixties, has the features of exodus type with the depopulation trend (E_2), in the period between 1961—1981 assumes features of exodus type with marked depopulation trend (E_1) and in the intercensus period between 1981—1991 exodus type with the extinction trend (E_4).

The analysis of the mutual dependence between general population trend and socio-economic development of the region in the period between 1961—1991 shows, basically, the unfavourable processes during the sixties, gradual levelling of their negative intensity among its communes during the seventies and markedly unfavourable processes in communes of the western part during the eighties.

Mr. Dane Pejnović
Geografski odjel PMF
Hrvatska, 41000 Zagreb
Marulićev trg 19.

Recenzenti:

Prof. dr. Mladen Friganović
Prof. dr. Veljko Rogić